

Мілевська А. О.,

старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Національного університету державної податкової служби України

ЗАХИСТ ВІД ПІДРОБКИ ДОКУМЕНТА, ВИКЛАДЕНОГО НА СПЕЦІАЛЬНОМУ НОТАРІАЛЬНОМУ БЛАНКУ

Анотація. В статті досліджується поняття «засобів захисту», визначено спеціальні засоби захисту від підробок документів, що викладені на спеціальному нотаріальному бланку.

Ключові слова: документ, нотаріальний бланк, засоби захисту документа, поліграфічний захист.

Постановка проблеми. Криміналістика як самостійна галузь юридичної науки обслуговує практичні потреби кримінального та цивільного судочинства. У ній документи розглядаються не тільки у загальноправовому, кримінально-правовому та процесуальному значенні, а й як різновид матеріальних предметів, що є об'єктом криміналістичного дослідження. Тому в криміналістичному визначенні поняття документа поряд з істотними їх загальними родовими ознаками повинні бути відображені й специфічні ознаки, що характеризують їх складну структуру як речових доказів і об'єкта криміналістичного дослідження. У цьому значенні поняття «документ» відображає сутність історично сформованого засобу закріплення інформації та регулювання відносин між людьми у різних сферах практичної діяльності. Нотаріальні документи серед усієї маси документів можна віднести до таких, підробка яких представляє підвищену небезпеку для держави та громадян. Адже нотаріус в силу виконання своїх функцій здійснює публічно-правову діяльність зі забезпечення законності і правомірності юридичних дій громадян і юридичних осіб у сфері цивільного обороту. Для ускладнення процесу фальсифікації і полегшення діагностики підробок спеціальні нотаріальні бланки забезпечуються комплексом захисних властивостей. Це досягається внесенням до них захисних елементів, застосуванням спеціальних технологічних прийомів при їх виготовленні, певним поєднанням способів і прийомів нанесення поліграфічного оформлення, а також використанням спеціальних матеріалів.

Метою цієї статті є наукове обґрунтування криміналістичних критеріїв оцінки документів та ознак засобів їх захисту, зокрема таких, що є нотаріальними.

Стан дослідження. Проблемою дослідження та захисту документів від підробки в різний час займалися вітчизняні та зарубіжні вчені, роботи яких стали вагомим внеском в розвиток криміналістики та кримінально-процесуального права. Це наукові праці Р.С. Белкіна, Г.Р. Богапова, Б.С. Болотського, О.В. Воробей, О.Ф. Дьяченко, А.В. Іщенко, О.Л. Кобилянського, В.К. Лисиченко, О.А. Леві, В.С. Ляпичева, О.П. Мілевського, В.А. Орловського, С.Д. Павленко, В.М. Палій, Ю.П. Попова, І.Й. Робур, Л.І. Робур, К.Ю. Усков, І.Я. Фрідмана, П.В. Цимбала, В.І. Чепурко, Д.В. Ширяєва, А.Ф. Ягодіна та інших, які присвятили свої праці окремим питанням дослідження та захисту документів. Однак в зв'язку зі зміною правових, організаційних норм виготовлення, оформлення та реалізації документів та розвитком технічних можливостей впливу на захист документів й їх підробку до-

слідження проблеми залишається актуальним на сьогодні.

Виклад основного матеріалу. Матеріальна складова документа є його речовою сутністю, його формою, що забезпечує здатність зберігати і передавати інформацію. Названу складову документа визначає носій інформації – матеріальний об'єкт, який може бути як спеціально створений для фіксації, збереження та передачі інформації, так і мати основну функцію, відмінну від зазначеної, але за умови наявності такої властивості, як збереження та відображення інформації, що є відмінною ознакою відмежування поняття документа у загальнонауковому та криміналістичному значеннях. Призначення документа для збереження та відтворення інформації у просторі та часі обумовлює його специфічну матеріальну конструкцію (форму документа). Дана форма як ознака документа характеризується конструктивними особливостями матеріальної основи документа, що є сукупністю матеріалів, використаних для фіксації повідомлення та складових матеріального носія інформації.

Важливу функцію в документах відіграють окремі елементи захисту які виражають ознаки дійсності документа та входять в систему його захисту. Сукупність окремих елементів захисту в документі становить певну систему його захисту від підробки. Мірою захисту документа є рівень захищеності його від підробки, який прямо залежить від обраної системи захисту та кількості використаних елементів захисту, що повинні забезпечити документ від повної чи часткової підробки.

Такому поняттю як захист частіше надається значення процесу або результату, тобто сукупності певних заходів й засобів. Так, І.Я. Фрідман захист документів розглядав як «сукупність таких заходів і засобів, які захищають документ, а з ним і відповідні правовідносини, оформлені даним документом, від різних посягань, а також охороняють документ від шкідливого впливу різних фізичних і хімічних факторів» [1, с. 10].

Подібне визначення пропонує О.А. Леві, який під захистом документів від підробки розуміє «технічні засоби і організаційні заходи, що застосовуються для запобігання підробкам документів чи спрямовані на їх найшвидше виявлення» [2, с. 157].

В.А. Орловський, наприклад, вказує, що до засобів захисту цінних паперів і документів належать особливі матеріали (у першу чергу, спеціальний папір і барвники), спосіб нанесення поліграфічного зображення та його якість, а також багато інших властивостей, які створюються фізико-хімічними методами [3, с. 100].

Важливим питанням є диференціація таких понять, як «засоби захисту» і «спеціальні засоби захисту». На думку О.Л. Кобилянського, спеціальні засоби захисту – це засоби, призначені безпосередньо для перешкоджання несанкціонованому виготовленню (повній підробці) документів й істотному ускладненню внесення до них будь-яких змін (часткової підробці) [4, с. 118].

Засобами захисту документів від підробки можуть бути певні реквізити документа, виконані відповідним способом та розташовані у визначеному місці на документі. До таких звичних засобів захисту документів, викладених на спеціальному нотаріальному бланку, можна віднести: характерне для певного нотаріуса розташування тексту, автентичність підписів сторін та самого нотаріуса, відбитку печатки нотаріуса та інше.

Спеціальними засобами захисту документів від підробки є: 1) спеціальні елементи захисту (голографічний захисний елемент, захисна стрічка, захисні волокна тощо); 2) спеціальні матеріали, що використовуються для виготовлення певної категорії документів (спеціальний папір, фарби тощо); 3) спеціальні технології виготовлення документів, які унеможливають їх підробку (спеціальні прийоми дизайну, виготовлення, оздоблення документа).

Дуже вдало надав визначення «спеціальним засобам захисту» О.А. Леві. Так, спеціальними засобами захисту він називав засоби, «призначені безпосередньо для захисту, котрі, як правило, служать тільки цій меті» [2, с. 157]. Виходячи з цього можна зробити висновок про те, що автор як основний критерій для розмежування понять «спеціальні засоби захисту» та «засоби захисту» виділяє їх основне призначення. На нашу думку, до нього можна додати ще й такі: а) використання спеціальних технологій; б) використання спеціального устаткування; в) використання спеціальних матеріалів; г) обмеження інформації про способи, технологію виготовлення, використані устаткування та матеріали.

Поняття «спеціальні засоби захисту» в криміналістиці має узагальнюючий, збірний характер. До цих засобів можна віднести: 1) спеціальні матеріали; 2) технології із підвищеною безпекою (щодо підробок); 3) елементи захисту.

До спеціальних матеріалів належать: 1) папір; 2) фарби; 3) плівки для припресування та ламінування; 4) нитки та інше.

До спеціальних технологій відносяться: 1) захист на стадії дизайну за допомогою особливих прийомів верстки та обробки зображення; 2) високотехнологічні способи друку; 3) захист за рахунок особливостей паперу чи іншої основи; 4) захист за допомогою спеціальних фарб; 5) використання додаткових фінішних і оздоблювальних процедур після друку.

Система захисту документів від підробки, у широкому розумінні, складається з таких видів захисту: 1) правовий; 2) організаційний; 3) технічний; 4) криміналістичний. Подібний поділ за радянських часів запропонований і досить докладно описаний І.Я. Фрідманом [1, с. 215].

1. Правовий захист. Суть правового захисту виражається у тому, що документи захищені певними правовими нормами, що зафіксовані у статтях законів та кодексів. До правових норм захисту слід відносити ті, які визначають умови і порядок випуску (виготовлення) певних видів документів, правові засади здійснення державного регулювання та контролю за випуском і обігом певних видів документів. У випадку документів, що викладені на спеціальному нотаріальному бланку правовим захистом можна вважати Закон України «Про нотаріат» [5].

2. Організаційний захист. Крім встановлених правових норм, захист документів здійснюється також за допомогою спеціальних правил, інструкцій, розпоряджень, наказів, рішень, указів, які визначають порядок та організацію складання, руху та зберігання різних документів, що дає можливість умовно називати їх організаційними заходами захисту документів. Ними визначаються: 1) порядок виготовлен-

ня матеріалів документа; 2) порядок збереження та видачі бланків документів; 3) порядок складання документів; 4) порядок обігу документів; 5) порядок збереження документів; 6) відповідальність за порушення порядку документо-обігу тощо [6]. Організаційним захистом нотаріальних документів виступає Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку витрачання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання та опису і зразка такого бланка» від 5.08.2009 року [9].

3. Технічний захист. Засобами захисту документів також є: 1) спеціальні матеріали; 2) технології із підвищеною безпекою (щодо підробок); 3) елементи захисту, які використовуються для виготовлення документів і визначають здатність їх протистояти спробам внесення до них будь-яких змін або виготовлення повністю підробленого документа. В.С. Ляпичев та Б.С. Болотський, у свою чергу, поділяють технічні засоби захисту на: 1) технологічні (застосування спеціальних технологічних прийомів при виготовленні захисних елементів); 2) поліграфічні (певне поєднання способів і прийомів нанесення поліграфічного оформлення); 3) фізико-хімічні (використання спеціальних матеріалів) [7, с. 118; 8, с. 108]. У випадку дослідження нотаріального документа кожен з видів слід розглянути окремо.

Технологічний захист – це комплекс характерних ознак, що можливо виявити візуально, вносяться у окремі реквізити документів за допомогою спеціальних технологічних процесів. В свою чергу, це можуть бути: захисні волокна, ламінат, захисні стрічки, водяний знак, композиційний склад паперу, тип підкладки, голограма, перфорація, композиційний склад фарб, ефект метамерії кольору, форми і розміри документів тощо. Спеціальний бланк нотаріального документа характеризується наступними ознаками технологічного захисту: формат бланку – 297x210 міліметрів; матеріал виробництва – папір з 100-відсотковим вмістом деревинної целюлози без оптичного відбілювача; маса бланку – 90 грамів на квадратний метр; водяний знак має вигляд решітки, що складається з окремих двотонних елементів пересікання в одній точці трьох рівних за довжиною відрізків під кутом 120 град. С.; лицьовий бік бланка виконано фарбою жовтого і блакитного кольору, зворотний – сірого кольору; документ з обох боків має захисні елементи, виконані спеціальними фарбами відповідно до розробленої в установленому порядку схеми захисту; на лицьовому боці бланка застосовується гаряче тиснення фольгою, відбитки якої нанесені в нижній частині бланка; на серію та номер бланка нанесено захисну плівку із зображенням фоновий малюнок з аксонометричним зображенням кубів, усередині кожного з яких містяться літери із словами «Україна», схематичне зображення тризубів та карти України, що виконані з використанням техніки мікрозображення, і літер «UA» на малюнку фону та непрозорій частині плівки; захисна плівка частково перфорована зі заданою, визначеною зміною кольорів окремих елементів дизайну зображення з червоного на зелений і навпаки [9].

Поліграфічний захист – це використання різних видів і способів поліграфічного друку, комбінація яких у сукупності з іншими видами захисту істотно ускладнює підробку та полегшує її виявлення.

Так, С.В. Єфремов, В.О. Стругач, В.О. Дубинська виділяють такі види поліграфічного захисту: 1) види друку (всі застосовувані у наш час види друку за видом друкарської форми можна поділити на три основні групи – високий, плоский, глибокий і трафаретний друк) [10, с. 5]; 2)

комплект графічних елементів (гільйонні пояси, розетки й орнаменти, віньетки та інші засоби декору); 3) фонові сітки, 4) мікродрук і приховані зображення; 5) наскрізні зображення; 6) оптичні ефекти; 7) безбарвне тиснення тощо.

Спеціальний бланк нотаріального документа характеризується наступними ознаками поліграфічного захисту: рамка на лицьовому боці бланка виконана із застосуванням гільйоширувальних елементів, на внутрішньому периметрі якої надруковано українською і англійською мовою слово з літерами, виконаними мікротекстом, «УКРАЇНА», а в рамці на зворотному боці – такі самі слова у негативному зображенні; – у верхній частині на лицьовому боці бланка надруковано слово українською і англійською мовою «УКРАЇНА», яке розміщено по обидва боки стилізованого зображення малого Державного Герба України (тризуба), виконаного фарбою блакитного і жовтого кольору; у нижній частині на лицьовому боці бланка виконано написи у негативному зображенні «МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ» та у позитивному зображенні – «Увага! Бланк містить багатоступеневий захист від підроблення»; у правому нижньому куті на лицьовому боці бланка міститься серія, яка складається з трьох літер, та номер із шести цифр, виконаний способом високого друку; на зворотному боці по всій площині нанесено 21 зображення елемента малого Державного Герба України (тризуба), яке виконано фарбою сірого кольору; у нижніх кутах на зворотному боці бланка виконані фарбою сірого кольору схематичні зображення відбитків пальців; фонові зображення з обох боків бланка, які складаються з фонових сіток у вигляді хвилястих ліній змінної геометрії, виконуються офсетним друком п'ятьма фарбами як з лицьового, так і зворотного боку, з використанням технології райдужного друку з лицьового боку [9].

Фізико-хімічний захист, за визначенням Д.В. Ширяєва, базується на використанні у складі матеріалу документів хімічних речовин, наявність яких може бути визначено спеціальними методами [11, с. 58-59]. Це люмінофори (флуоресцентні і фосфоресцентні фарби), магнітні матеріали, інфрачервоні та метамерні фарби тощо.

У спеціальному бланку нотаріального документа фізико-хімічний захист виражається у використанні одного з різновидів фарб зі зворотною термоколірною реакцією. Під впливом температури тіла людини або іншого виду теплового впливу на даний спеціальний банк ці фарбувальні матеріали стають видимими з початкового невидимого стану і виражаються у появі слова «ДІЙСНИЙ» у смужці, що розташовано знизу бланка, та зникненні малюнку в верхній частині бланку, прояву малюнку в нижніх кутах бланку. Колірна гама фарб не має принципового значення. Важливий сам факт появи чи зникнення зображення під тепловим впливом.

4. Криміналістичний захист документів, на думку І.Я. Фридмана, включає розроблення рекомендацій організаційного і технічного характеру, об'єднаних єдиним об'єктом захисту – документом [1, с. 34].

Висновки. Отже, встановлення способу підробки документів із спеціальними засобами захисту є дуже важливим завданням їх криміналістичного дослідження, оскільки це дає можливість на стадії досудового слідства побудувати обґрунтовані

слідчі версії щодо скоєного злочину, а також спланувати оперативно-розшукові заходи з метою пошуку джерела підроблених документів. Результати криміналістичного дослідження цього виду документів можуть використовуватись не тільки для отримання доказової інформації, а й для одержання розшукової інформації щодо місця знаходження поліграфічної або іншої техніки, яка використовувалась для виготовлення підробок, а також для встановлення відомостей стосовно осіб, причетних до вчинення даного злочину. На підставі вивчення способу виготовлення підроблених документів стає можливим запобігання підробці документів із спеціальними засобами захисту вже відомим способом.

Література:

1. Фридман И.Я. Криминалистическая защита документов в целях предупреждения хищений социалистической собственности. Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1961.
2. Леви А.А. Средства и методы защиты документов от подделки // Вопросы борьбы с преступностью. Вып. 9. – М., 1969. – С. 152–164.
3. Орловський В.А. Види імітаційних захисних елементів на цінних паперах // Криміналістичний вісник: Науково-практичний збірник. Вип. 2 / Держ. Наук.-дослід. Експертно-криміналістичний центр МВС України; Нац. Акад. внутрішніх справ України. – С. 91–99.
4. Кобилянський О.Л. Сучасний стан і перспективи дослідження документів із спеціальними засобами захисту від підроблення // Підприємство, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 116–119.
5. Про нотаріат. Закон України від 02.09.1993 // Відомості Верховної Ради, 1993. – № 39. – ст. 383.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.93. № 283 «Про встановлення порядку виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
7. Техничко-криминалистическое исследование документов : практикум / Под ред. В.Е. Ляпичева. – Волгоград : ВА МВД России, 2002. – 196 с.
8. Болотский Б.С. и др. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество) / Под ред. профессора В.Д. Ларичева – М. : Экзамен, 2002. – 384 с.
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 5.08.2009 р. № 812 «Про затвердження Порядку витрачання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх використання та опису і зразка такого бланка»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/812-2009-п>.
10. Ефремов С.В., Стругач В.А., Дубинская В.А. Глубокая печать. – М. : Советская Россия, 1961. – 372 с.
11. Ширяев Д.В. Химическая защита документных бумаг // Экспертная техника, 1977. Вып. 52. – С. 58–59.

Милевская А. А. Защита от подделки документа, изложенного на специальном нотариальном бланке

Аннотация. В статье исследуется понятие «средства защиты», определены специальные средства защиты от подделки документов, которые излагаются на специальных нотариальных бланках.

Ключевые слова: документ, нотариальный бланк, средства защиты документа, полиграфическая защита.

Milevska A. Protection such forgery document contained on specially notarial forms

Summary. This paper examines the concept of «remedies», defined special protection against forgery of documents contained in a special notarial form.

Key words: document, notarial form, funds of protection document, printing protection.